

Г. С. Побережець

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ В'ЯЧЕСЛАВА МАКСИМОВИЧА ЧОРНОВОЛА

Ключові слова: В. М. Чорновіл, Народний Рух України, рух шістдесятників, Українська Гельсінкська Спілка (УГС).

Ключевые слова: В. М. Чорновол, Народный Рух Украины, движение шестидесятников, Украинский Хельсинский Союз (УХС).

Key words: V. M. Chornovil, Narodny Rukh of Ukraine, the movement of the Sixties, «Ukrainian Helsinki Union» (UHU).

Непересічна та легендарна історична постать нової історії України В. М. Чорновола і дотепер привертає увагу до своєї творчості, діяльності у Народному Русі України істориків, дослідників та політиків (В. Ф. Деревінський [3; 5], А. Климчук [6], С. Мізернюк [7], Л. Капелюшний [8], Л. Романюк [10], В. П. Шкварець [11] та ін.).

Далекого зимового дня, 24 грудня 1937 р., в с. Єрки Звенигородського району Черкаської області (тоді Київської області) народився майбутній борець за незалежність України, лідер українського правозахисного руху, визначний політичний і державний діяч, Герой України В'ячеслав Чорновіл. Мати Килина Харитонівна (1909–1985 рр.) — учителька початкових класів, батько Максим Йосипович (1909–1987 рр.) — викладач української мови й літератури [1, с. 4].

У 1930-х рр. родина Чорноволів зазнала репресій, тоді був заарештований та розстріляний рідний дядько В. М. Чорновола. Сам В'ячеслав Максимович так розповідав про вбивство дядька зі слів рідних: «За кілька місяців до мого народження був заарештований і, за деякими даними, розстріляний у тюрмі Уманського відділення НКВС мій дядько, відомий діяч освіти на Київщині.

Батько, брат ворога народу, міг теж стати кожної хвилини ворогом народу. Поміняв місце проживання, але чи в нашій квартирі, чи в звичайній сільській хаті завжди висіла в снігах торбинка із змінною білизною й шматочком сала, щоб, як будуть брати, схопити, бо збиратися не давали» [2, с. 85].

Молодий В'ячеслав, подібно іншим українським дітям того часу, зростав під впливом комуністичних міфів та ідеологем.

Був у школі піонерським і комсомольським активістом — очолював раду піонерської дружини, а згодом став секретарем комсомольської організації школи, у 8–9 класах був членом райкому комсомолу. Його «просовітські» вірші друкувались у районній газеті. Не маючи можливості отримати об'єктивну інформацію про радянську дійсність, він щиро вірив у правильність і законність радянського ладу в Україні. Батьки боялися йому розповідати про події, що відбувалися в Україні в 1917–1921 рр., про українізацію, репресованого дядька, навіть про Голодомор 1932–1933 рр. [3, с. 27].

У 1955 р. закінчив із золотою медаллю середню школу в селі Вільхівцях і поступив на факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка, який закінчив з відзнакою 1960 року. Ще під час навчання в університеті в нього сформувалися антиімперські, антикомуністичні переконання. Коли приїжджав на канікули додому, то пробував говорити з батьками на вільнотомні теми. Це їх трішки лякало. Не можна сказати, що за це його дуже сварили, але завжди була батьківська турбота: до чого ж це призведе? Особливо тоді, коли 1957 р. він був змушений на рік перервати навчання в університеті після публікації у факультетській газеті статті про його «нестандартне мислення». Щоб не «вилетіти» з університету, поїхав на ударну будову до Маріуполя (на «перевиховання»), де працював у багатотиражці будівельників [4].

Наприкінці 1950-х рр., у студентські роки, у В. Чорновола зміцнілі почуття патріотизму до України, і тоді виникають мрії про незалежну Україну. На Володимирській гірці у Києві разом зі своїми однокурсниками В. М. Чорновіл присягнув, що все своє життя він буде боротися за волю України.

Саме в цей же час В. М. Чорновіл взяв річну відпустку та поїхав на будівництво домни в Жданові (Маріуполь), де працював спочатку теслярем, потім — у виїзній редакції газети «Київський комсомолец». У студентські роки вже багато писав до газет. Затим протягом місяця склав усі іспити та заліки і 1960 року закінчив університет з відзнакою. Захистив дипломну роботу на тему: «Публіцистика Бориса Грінченка», ще донедавна забороненого письменника [1, с. 4].

У 1960–1963 рр. В'ячеслав працював на Львівській студії телебачення редактором. Почав виступати як літературний

критик, досліджуючи творчість Т. Шевченка, В. Самійленка, Б. Грінченка. У травні 1963 р. переїхав до Київщини, щоб продовжити наукову роботу з історії української літератури. Відтоді до вересня 1964 р. працював на будівництві Київської ГЕС і проживав у Вишгороді. У 1964 р. склав кандидатський мінімум та пройшов за конкурсом до аспірантури Київського педагогічного інституту. Але не був допущений до навчання через свої вже тоді відомі активні політичні переконання. Це згодом стане перешкодою і до захисту кандидатської дисертації.

У 1965 р. працює в газеті «Молода гвардія».

Про подію, що справила затим вагоме значення на подальше його життя, він сам розповідав так: «На обговоренні фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у київському кінотеатрі «Україна» восени 1965 р. я разом з критиком Іваном Дзюбою та поетом Василем Стусом закликав встати всіх, хто протестує проти спроб відродження сталінізму» [2, с. 431]. Тоді піднявся майже увесь зал і було видно, що люди готові до змін, необхідно було почати творити ці зміни. Після того випадку В. Чорновола виганяють з аспірантури, багато з тих, хто піднявся на заклик, теж лишилися роботи. «Бувають хвилини, коли людина забуває про все, коли гору бере почуття справедливості, коли пробуджується щось велике й світле» [2, с. 431]. Так пізніше говорив В. Чорновіл після подій у кінотеатрі.

В'ячеслав Максимович вважається одним із засновників руху шістдесятництва — складової українського національно-визвольного руху. Найяскравіші постаті цього руху — І. Світличний, І. Драч, Є. Сверстюк, А. Горська, В. Стус та ін. Вони разом протидіяли, як могли, політичній системі 1960–1970-х рр., тоталітарному режиму, боролися за відродження української мови і культури та ін.

В. М. Чорноволові довелося діяти у важкий час, у складних суспільно-політичних умовах, в яких відбувалось формування нового покоління української інтелігенції. Свідомість цього покоління в меншій мірі була отруєна радянським ідеологічним монотеїзмом, генетичним страхом попередників. Вона характеризувалася здоровим індивідуалізмом, культом свободи самовираження, скептицизмом, гуманізмом, космополітичністю культурних смаків [11, с. 34].

Восени 1965 р. за участь у правозахисному русі Чорновіл був звільнений з роботи в газеті «Молода гвардія». Тоді ж улаштовується літпрацівником у газеті «Друг читача». За відмову давати свідчення на закритому суді братів Горинів, Мирослава Зваричевського, написання «крамольних» творів його вперше засудили до трьох місяців примусових робіт.

Всі ті репресії, які відбувалися в суспільстві, розпалювали в душі та серці Чорновола бажання чинити їм опір та ні в якому разі не залишатися осторонь цих проблем. І тому травень 1966 р. ознаменувався працею «Правосуддя чи рецидиви терору?». Ця книга мала вплив на суспільство і сприяла дисидентському руху, який вже тоді починав набирати обертів.

Книга містила супровідні листи, які призначалися голові КДБ при Раді Міністрів УРСР В. О. Нікітченку, першому секретареві ЦК КПУ П. Ю. Шелесту, голові Верховного суду УРСР В. Г. Зайчуку; додатки (листи та клопотання української інтелігенції); документи та матеріали В. М. Чорновола, а також матеріали, скарги, вироки та «Справи» А. Горської, М. Озерного, М. Масютка, С. Караванського, Н. Світличної.

Книгу «Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців»)» на Захід було переправлено таємним шляхом, саме тоді про тяжку долю України та про репресії над інтелігенцією дізнався увесь світ. За цю книгу був заарештований і вдруге засуджений у листопаді 1967 р. на три роки ув'язнення в таборах суворого режиму.

Метою написання своїх праць для В. М. Чорновола було донести інформацію про репресії до широкої громадськості, показати об'єктивні причини й перебіг репресій та змалювати реальний образ людей [5, с. 38].

Через 18 місяців був звільнений за амністією. У 1969 р. з великими труднощами вдалося влаштуватися на роботу. З 1970 р. В'ячеслав Чорновіл працював спостерігачем метеостанції в Закарпатті, землекопом археологічної експедиції в Одеській області, вагарем на залізничній станції Скнилів у Львові, з 1971 р. — у Львівському відділенні Українського товариства охорони природи.

З 1970 р. В. М. Чорновіл видає позацензурний (підпільний) часопис «Український вісник», в ньому друкуються матеріали самвидаву, хроніка українського національного спро-

тиву. Він стає як організатором, так і редактором і видавцем «Українського вісника». У 1972 р. він знову, вже втретє, потрапляє під арешт, був засуджений на 6 років таборів і 3 роки заслання. Перебував у Мордовії, Якутії (Чаппанді) і увесь цей час бореться за статус політв'язня, підпільно займаючись публіцистичною діяльністю, за що неодноразово отримує покарання.

Відбував термін у мордовських таборах для політв'язнів ЖХ-385/17-А (с. Озерне) і ЖХ 385/3 (с. Барашево). В. М. Чорновіл був організатором і учасником численних акцій протесту, голодувань, виснажливої боротьби за статус політв'язня. Більше половини терміну провів у ШІЗО (штрафний ізолятор) і ПКТ (приміщення камерного типу). «Зеківський генерал» — так згодом назвав нарис про нього письменник Михайло Хейфец. Разом з Борисом Пенсоном В'ячеслав Чорновіл написав книгу «Хроніка таборових буднів» (1975 р.), яку було нелегально передано з табору за кордон і опубліковано 1976 р. у часописі «Сучасність» [1, с. 36].

У 1978 р. був відправлений на заслання в с. Чаппанду (Якутія), де працює у радгоспі, після чого його засилають в Нюрбі, де працює постачальником. Пише невеличку працю у вигляді брошури під назвою «Тільки один рік» (1977–1978 рр.). Цей рукопис також потрапляє за кордон, але до нас дійшов лише невеличкий фрагмент від нього. У травні 1979 р. Чорновіл стає членом Української Гельсінкської Групи (УГГ). 8 квітня 1980 р. був четверте заарештований за сфабрикованим обвинуваченням у спробі згвалтування. Від дня арешту голодував у знак протесту проти сваволі над ним. Суд у селищі Мирному (4–6 червня 1980 р.) засудив В. М. Чорновола на 5 років позбавлення волі за участь в УГГ. Від 13 серпня 1980 р. він перебуває в таборі на ст. Табаган в Якутії. Постійно протестує, витримує голодування, у тому числі 120-денне голодування. Не перестає звинувачувати КДБ і міліцію, послідовно дотримується власної позиції, не турбуючись за власне життя. Звинувачує суд у фальсифікації справ. 10 грудня 1980 р. подав касаційну скаргу, в якій навів подробиці слідства і суду та доводив, що справу проти нього сфальсифіковано. Проте 24 червня 1980 р. Судова Колегія в кримінальних справах Верховного Суду Якутії підтвердила вирок Мирнинського суду на заслання, без участі під-

судного і адвоката. Ще раніше прокуратура так і не повідомила його родину про арешт, що передбачав закон. А відповіді на запити про нього дружини також були неправдиві.

І тільки у 1983 р. був звільнений за протестом прокурора Якутії, без права виїзду в Україну. Там працював кочегаром на заводі у місті Покровську.

Лише у травні 1985 р. В'ячеслав Максимович дістає змогу повернутися на Батьківщину. Через деякий час влаштовується на роботу у м. Львові, але поки що лише кочегаром. Займається активно політичною діяльністю. Але знову його звільняють з політичних мотивів, зокрема, за інтерв'ю закордонним журналістам.

Улітку 1987 р. В. М. Чорновіл відновлює видання часопису «Українського вісника», редактором та автором, видавцем якого був на початку його створення.

11 березня 1988 р. разом з М. Горинем і З. Красівським підписав звернення до української та світової громадськості щодо відновлення діяльності УГГ. Того ж року ініціював створення Української Гельсінкської Спілки (УГС), яку від початку задумував як політичну партію. Тоді ж В. М. Чорновіл стає її співголовою, співавтором головних програмних документів — «Декларації принципів Української Гельсінкської Спілки», яку оприлюднив 7 липня 1988 р. на 50-тисячному мітингу у м. Львові [6].

В. М. Чорновіл разом з більшістю членів УГС, які також зазнали арештів та заслання, переважно мали вироки до 15 років ув'язнення, з новою силою і завзяттям продовжили боротьбу проти існуючого політичного режиму.

1990–1992 роки позначилися для В. М. Чорновола як часи активної його політичної кар'єри, зокрема, на посаді голови Львівської обласної Ради народних депутатів. Цей період у житті В'ячеслава Максимовича був відзначений важливими реформами — адміністративною, земельною, відновленням українських традицій. Це був час для плідної діяльності і втілення довгоочікуваних мрій В. М. Чорновола. Подібну модель розвитку підхопили інші сусідні області, де на виборах перемогли демократичні сили: Тернопільська, Івано-Франківська.

1991 рік також ознаменувався президентськими виборами, в яких брав участь і В. Чорновіл, виборовши друге місце.

У березні 1992 р. В'ячеслав Максимович разом з М. Горинем та І. Драчем стає співголовою Народного Руху України, а вже у грудні того ж року одноосібно очолив Народний Рух України.

З січня 1995 р. по травень 1998 р. він — шеф-редактор незалежної громадсько-політичної газети «Час/Time», а з жовтня 1998 р. по березень 1999 р. — тієї ж газети під назвою «Час».

Він стає лауреатом Державної премії України імені Тараса Шевченка, а в 1996 р. отримав премію у галузі журналістики і публіцистики. У 1998 р. був нагороджений орденом Ярослава Мудрого V ступеня.

25 березня 1999 р. В. М. Чорновіл загинув за нез'ясованих обставин у автокатастрофі на шосе під Борисполем.

Сокіл, хрест і калина символічно поєднані з барельєфним зображенням В'ячеслава Максимовича Чорновола. В такому художньо-архітектурному вирішенні пам'ятника органічно переплелися й образ вільного птаха незорого неба, і символ православ'я, й український національний оберег — кетяги калини. Такий бронзовий монумент відкрито 25 березня на могилі Чорновола на Байковому кладовищі [7, с. 18]. Поруч була похована відома українська поетеса, громадська діячка, соратниця і дружина В. М. Чорновола Алена Василівна Пашко, яка відійшла у вічність 20 березня 2012 р., а її пам'ять вшанувала 21 березня того ж року Верховна Рада України хвилиною мовчання.

1999 рік став для рідних, близьких, друзів і знайомих В. М. Чорновола роком нез'ясованих обставин його смерті, які дотепер намагаються розкрити в цій трагедії.

Останнє слово про національного Героя України на похованні промовляли його соратники Лесь Танюк, Павло Мовчан, Ярослав Кендзьор, син Тарас Чорновіл, сестра Валентина Чорновіл, дружина Алена Пашко та ін.

В'ячеслав Чорновіл загинув на такому крутому віражі нашої історії, на якому в Україні відбуваються неймовірні, несподівані події, з неочікуваними наслідками. У країні, де, як дехто вважає, немає ні політичної нації, ні народу, а більш як сорокап'ятимільйонне населення ніяк не втратить, де соб, де цабе, хто лівий, хто правий, пророче слово неоціненне. Хоч треба визнати (з гіркотою), що пророче Чорноволове слово Україна слухала ледачо, у піввуха [8].

На вшанування пам'яті про В. М. Чорновола створено Кабінет-музей, який був відкритий за сприяння Міжнародного благодійного фонду В'ячеслава Чорновола та Народного Руху [7].

Після трагічної кончини про В. Чорновола пам'ятають, вшановують його пам'ять, видають книжки, статті та ін. У Миколаєві, як пише «Український південь», в січні 2012 р. живим ланцюгом об'єднали пам'ятники Т. Г. Шевченкові та В. М. Чорноволу, відслужили молебень за єдність українських земель. Це відбувалося в місті з нагоди річниці Акта злуки [9, с. 1], як події, що асоціюється з іменем В. М. Чорновола.

У березні відбувся мітинг, присвячений вшануванню пам'яті В'ячеслава Чорновола — Героя України, лідера Народного Руху, одного з найяскравіших борців за незалежність Української держави [10, с. 3].

У людей, усієї громадськості у пам'яті назавжди залишаться вдячність і приємні спогади про В. М. Чорновола як про людину, що все своє життя боролася за незалежність та світле майбутнє Української держави.

Джерела та література

1. Апарат Центрального Проводу Народного Руху України (НРУ). В'ячеслав Чорновіл: Біографія. Статті. Цитати / від. за вип. Р. Сушко. — К., 2007.
2. Чорновіл В. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 — грудень 1992) // Твори у 10 т. — Т. 7. / В'ячеслав Чорновіл ; упоряд. Валентина Чорновіл. — Т. 7. — К. : Смолоскип, 2011.
3. Деревінський В. Становлення світогляду В'ячеслава Чорновола / В. Деревінський // Українознавство. — 2006. — № 1.
4. Пам'яті В'ячеслава Чорновола. «Я хотів би ще раз прожити своє життя». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://buryn.at.ua/news/2009-03-25-33>.
5. Деревінський В. Ф. Праці В. Чорновола — «Правосуддя чи рецидиву терору?» та «Лихо з розуму» як джерело до вивчення радянських репресій 1965–1966 рр. / В. Ф. Деревінський // Магістеріум. — 2007. — Випуск 28. — С. 37–42.
6. Климчук А. В'ячеслав Чорновіл: «Дай Боже нам любити Україну понад усе сьогодні» / А. Климчук // Молодіжна інформаційна спільнота. — 2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.soli.com.ua/2011/12/24.
7. Мізернюк С. Увінчання пам'яті / С. Мізернюк // Літературна Україна. — 2002. — № 15.

8. Капелюшний Л. Без Чорновола / Л. Капелюшний // Сучасність. — 2000; Час : незалежна громадсько-політична газета [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.chas.org.ua>.
9. У Миколаєві живим ланцюгом об'єднали пам'ятники Шевченкові Т. Г. та Чорноволу В. М. і відслужили молебень за єдність українських земель // Український південь: Миколаїв Рух/Прес. — 2012. — № 3.
10. Романюк Л. Шана патріотам / Л. Романюк // Голос України. — 2012. — 30 берез.
11. Побережець Г. С. Чорновіл Вячеслав Максимович: життєпис-хроніка діяльності та творчості : монографія / Г. С. Побережець, В. П. Шкварець. — Миколаїв : Іліон, 2012. — 148 с. : іл.

Анотації

Побережець А. С. Жизненный путь Вячеслава Максимовича Чорновола.

В статье автор рассматривает жизненный путь Героя Украины, лидера Народного Руха Украины, журналиста, публициста и литератора, бывшего украинского диссидента Вячеслава Максимовича Чорновола.

Poberezhets A. S. The life of Vyacheslav Chornovil.

In this article the author examines the life of Hero of Ukraine, leader of the Narodny Rukh of Ukraine, journalist, essayist and writer, the former Ukrainian dissident Vyacheslav Chornovil.